

O pracovním kolektivu hovoříme nejen jako o souhrnu zaměstnanců podniku; existují také kolektivy provozů, velkých směn a úseků, které se dělí na tzv. *prvotní výrobní kolektivy*. Takovýto kolektiv definujeme jako „skupinu lidí sjednocených společnou výrobní činností, v níž se uskutečňují bezprostřední a stabilní kontakty jednoho s druhým“ (s. 344).

Obdobná preciznost jako v ostatních partiích práce se projevuje v kapitole o podnikovém klimatu. Autor označuje podnikové klima jako „výrobní klima“ a definuje je jako „sociálně psychologickou atmosféru...“, projevující se ve vztahu k práci, k podniku, k profesi, ve vztazích mezi členy kolektivu a ve způsobech jejich chování, ve vztazích mezi formálními a neformálními skupinami v podmínkách socialistického vlastnictví výrobních prostředků a v souladu individuálních, skupinových a společenských zájmů“ (s. 366). Dokazuje se vliv příznivého podnikového klimatu na produktivitu práce a na smetování pracovního kolektivu. Metodicky poučné je rozlišování prvků a faktorů podnikového klimatu. Faktory podnikového klimatu jsou členěny podle různých klasifikačních kritérií. Autor rozlišuje faktory „materiálního řádu“ od faktorů z oblasti mezilidských vztahů (první z nich – na základě výzkumů – pokládá za rozhodující pro formování podnikového klimatu), faktory objektivní (úroveň organizace práce, úroveň socialistického uvědomění a subjektivní (soustava mezilidských vztahů), faktory vnitřní (podnikové) a vnější (společenské). Za elementy podnikového klimatu nepokládá samy objekty, např. podmínky práce, plat aj., ale vztah pracujících k těmto objektům.

Příznivé podnikové klima má vliv na vytváření pozitivních pocitů či nálad (*nastrojenie, sentiments*), které jsou kategorií emocionálního typu a jejichž stav silně ovlivňuje vztah k práci, lidem, produktivitu práce. Podnikové klima závisí také na úrovni vztahů nadřazených a podřízených pracovníků.

Jedním z významných sociálních procesů, v nichž se projevují kardinální rozdíly mezi kapitalistickými a socialistickými podniky, je soutěžení. Autor uvádí základní znaky socialistického soutěžení a analyzuje jeho funkce. Nezůstává jen u pozitivního hodnocení, jež musí s ohledem na objektivní skutečnosti převažovat, ale zabývá se také nedostatky, které snižují úroveň socialistického soutěžení a negativně působí na oblast výchovy socialistického člověka a na socialistické společenské vztahy. Jde například o nekomplexnost závazků, o jejich nedostatečné materiální podložení, o formalismus a zejména o to, že pracovního nadšení se někdy využívá k zakrývání nedostatků a neschopnosti. Ostrou kritiku takového plýtvání s pracovním entuziasmem podal již V. I. Lenin.

Je přirozené, že rozsáhlá a originálně koncipovaná práce, jako je Vasiljevova publikace, má i své nedostatky. Patří mezi ně místy se projevující nedostatečná sevřenost textu a

rozvlácnost výkladu tam, kde jde o známější věci (profesionální příprava, kvalifikace), někdy zbytečně komplikovaná struktura výkladu (otázky formální a neformální organizace se probírají na třech místech) a zejména neúplnost bibliografických údajů týkajících se západní literatury. Kapitolou samou o sobě je i v léto publikaci ruská transkripce jmen zahraničních autorů, nepřevedená do původního znění, která někdy brání správné identifikaci citovaných autorů. V zásadě však, jak bylo uvedeno, jde o knihu, která zaslouží plnou pozornost podnikových sociologů i hospodářských pracovníků.

Vladimír Čech

V. V. Denisov: Sociologija násilija. Kritika sovremennych buržuaznych koncepcij (Sociologie násilí. Kritika soudobých buržoazních koncepcí)

Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1975, 216 s.

Násilí je zákonitý produkt antagonistických protikladů ve společnosti. Jeho problematika je „věčným tématem“ sociálních teorií, a to nejen z čistě akademických důvodů, ale hlavně pro její mimořádný význam v politické praxi. Její aktuálnost roste zvláště v obdobích řešení osudových otázek tříd, národů a států, tedy i dnes, v souvislosti se všeobecnou krizí kapitalismu. Tuto tezi ilustrují údaje UNESCO o růstu počtu publikací, konferencí a symposií věnovaných problematice násilí. Svě nezastupitelné místo má i teorie revolučního násilí v marxismu-leninismu. Taková jsou v kostce východiska nové knihy V. V. Denisova.

V. V. Denisov rozčleňuje svoji práci do pěti kapitol, z nichž první se zabývá kritikou apologetiky kultu násilí v soudobé buržoazní sociologii. Autor vymezuje pojem násilí, analyzuje některá buržoazní kritéria typologie násilí a formuluje z marxistických pozic typologii vlastní: a) násilí „shora“, prováděné ve vnější i vnitřní politice vojenskými, policejními, zpravodajskými a soudními orgány buržoazního státu; b) revoluční, antiimperialistické násilí; c) zločinnost a organizované gangsterství spolu s neofašistickým terorem.

Když na bohatém materiálu ilustruje evoluci buržoazní filozofie násilí, její místo a roli v duchovní produkci, systemizuje metodologické nedostatky těchto teorií takto: a) pro buržoazní teorie násilí je příznačný abstraktní, netřídní a nehistorický přístup; b) zpravidla zde dochází k absolutizaci role násilí v dějinách; c) je prováděna nekritická extrapolace z dynamického růstu násilí v buržoazní společnosti na společnost socialistickou, extrapolace, která vede k tezi o všeobecném a zákonitém růstu násilí ve všech společnostech; d) vysvětlování podstaty násilí je idealistické a metafyzické.

V řadě rozebíraných buržoazních teorií násilí zaměřuje Denisov největší pozornost na teorie nejnovější, kterým věnuje samostatné

kapitoly: na biologizující teorie sociální etologie, na různé teorie psychologické a na teorie vycházející z technologického determinismu.

Sociálněetologické teorie násilí vycházejí z myšlenek rakouského biologa K. Lorenze, který ve čtyřicátých a padesátých letech našeho století na základě nejnovějších objevů v biologii, genetice a neurofyzilogii zformuloval tezi o instinktivním charakteru násilí uvnitř živočišného druhu. Do sociální roviny přenesli jeho závěry R. Ardrey, N. Tinbergen, D. Moris a další tím, že položili rovnítko mezi živočišný svět a společenský život. Násilí se tak dostává do poloh, ve kterých je např. instinkt hladu či lovecký instinkt, a stává se automatickým mechanismem při obraně území, samice, vlády atd. Biogenetická determinace jedince je základem sociálního násilí, vrozený instinkt lidské povahy je základním, ne-li jediným zdrojem společenských konfliktů. Tato biologizace sociálních jevů navazuje v podstatě na sociálnědarwinistickou tradici. Denisov citlivě rozebírá ideologickou funkci sociální etologie, její apologetičnost, abstrakci od sociálních faktů a nehistorickou absolutizaci biologických vlivů a klade důraz na dialektiku přírodního a společenského v člověku.

Třetí kapitola knihy rozebírá teorie, které chápou násilí jako určitou „psychologickou potřebu“. Tyto teorie oddělují od biologizujících teorií vnější rysy, jiná terminologie i směr argumentace, spojuje je však s nimi individualistické pojetí osobnosti; osobnost je výsledkem psychických faktorů abstrahovaných od sociálněmateriální skutečnosti.

Neofreudistické, psychologické a psychopatologické teorie násilí vycházejí z představy o udržení homeostáze agresivní, násilnou reakci na podněty z prostředí. Ve svém jádru navazují na učení S. Freuda, přičemž se snaží zamazat některé křiklavé nedostatky Freudovy teorie a reagovat na nové poznatky věd. Autor analyzuje teorie nadindividuálních instinktů, teorie psychologických základů moci (A. Mitscherlich, H. Morgenthau apod.) i teorie „konfliktních poznání“, které vycházejí z představ o vždy specifickém a subjektivním vnímání každé situace různými jednotlivci a skupinami (K. Larsen, H. Minton, R. White a další), přičemž například otázka válek je pouhou otázkou vzájemného nepochopení. Zvláštní pozornost zasluží sociálněkulturní směr v psychoanalýze, který sice uznává význam sociálních faktorů pro formování člověka, avšak za sociální pokládá jakýkoliv styk mezi lidmi bez vymezení jeho hierarchie (E. Fromm, K. Horney atd.). Násilí podle těchto teorií je reakcí na neurotizující sociální prostředí a jedinou možnou alternativní reakcí je sebeizolace. Denisov vychází z předpokladu, že tyto teorie odražejí protiklady kapitalistické společnosti, ale tento odraz je subjektivistický.

Pozornost věnuje autor též teoriím, které nehledají zdroj násilí v psychice, ale v uspořádání mozkových neuronů, a které likvidaci

násilí činí závislou na možnosti manipulace s lidským mozkem.

„Technologický determinismus“ ve zkoumané oblasti vychází z chápání vědeckotechnického pokroku jako permanentního zdroje násilí. Jak kritické, tak i apologetické buržoazní teorie vědeckotechnické revoluce se shodují v jednom bodě: odpovědnost za násilí, militarizaci a válku svalují na vědu a techniku (R. Aron, M. McLuhan, J. Galbraith, Z. Brzezinski, A. Toffler, H. Marcuse a další). Takovýto „technologický imperativ“ má za následek, že každá nová revoluce v technice jako projev snahy podrobit si přírodu se obrací proti snahám člověka získat svobodu, rovnost a suverenitu. Fetišizace vědeckotechnické revoluce, její chápání jako síly nezávislé na společnosti, činí z ní hlavní nebezpečí lidstva.

Na druhé straně škály těchto teorií jsou koncepce, které v militarismu spatřují nejdůležitější stimul vědeckotechnického pokroku a snažejí argumenty o automatické nemožnosti válek v souvislosti s rozvojem zbraní hromadného ničení, jakož i takové teorie, které formulují historicky bezperspektivní závěry o „vnitřní humanizaci“ vědy a techniky „demokratickým plánováním“.

Závěrečná, pátá kapitola je zaměřena převážně na řešení otázek násilí ve vztahu k zákonitostem historického procesu. V této části knihy Denisov dává marxisticko-leninskou odpověď na dané problémy a ukazuje na místo teorie násilí v systému marxismu-leninismu. Autor pojímá násilí jako vynucenou formu třídního boje a zároveň vyvrací teze buržoazních sociologů o absolutizaci násilí v leninismu a o protikladnosti závěrů v této otázce mezi Marxem a Leninem.

Kniha V. V. Denisova je rozhodně cenným přínosem pro marxistickou sociologii. Její význam je dán jak mimořádnou aktuálností tématu, tak i tím, že reaguje na nejnovější buržoazní dezinterpretace těchto problémů. Skutečnost, že autor nepřistupuje k závažné otázce ideologické konfrontace jako k formální kritice antikomunistických teorií, ale že za integrální součást kritiky považuje pozitivní, marxistické rozpracování příslušných kategorií, ještě zvyšuje hodnotu této práce.

Oskar Krejčí

T. J. Čumakova: Semja, moral, pravo (Rodina, morálka, právo)

Minsk, Nauka i tehnika 1974, 216 s.

Kniha svým neobvyklým pojetím známé a nejrůznějších aspektů již řešené problematiky jistě získá zájem sociologů, pedagogů, právníků i jiných odborníků zabývajících se otázkami rodiny a příbuznou problematikou. Autorka v ní spojuje teoretický pohled s přístupem ryze praktickým tak, aby výsledek odpovídal stále rostoucím potřebám, především právníků a sociálních pracovníků. Hlavním autorčiným cílem bylo podat informaci